

Utdrag från boken *Vad vill vi ha för slags samhälle?* (sid 270-278)

...

Mycket kapitalism och mycket mer politik än idag, så ser antagligen framtidens samhällsmodell ut

Den politiska filosofin brukar tala om att tre ideal – frihet, rättvisa och jämlikhet – styr var sin av de tre dominerande politiska idélärorna. Friheten är det styrande för libertarianismen. Rättvisa är idealet för liberalismen, eller mera precist för socialliberalismen. Och jämlikhet är det politiska nyckelordet för socialismen och socialdemokratin. Två av de tre politiska idébyggena – libertarianismen respektive socialismen – är ytterlighetspunkter på en skala från höger till vänster (om nu begreppet höger-vänster överhuvudtaget skall användas). Liberalismen, liksom socialdemokratin, ligger i mittfältet av den här skalan, den första något till höger om den andra.

Som ekonomisk modell kan man hävda att libertarianismen i form av nyliberalism faktiskt finns i verkligheten i dagens amerikanska samhälle, i varje fall är det rätt att hävda att politiken från omkring 1980 (Reagan) och fram till 2008-2009 års kris i långa stycken har varit nyliberal. Något liknande kan inte sägas om socialismen. I den mån det överhuvudtaget kan hävdas att det idag finns socialistiska ekonomier handlar det om länder på låg utvecklingsnivå och med stora svårigheter att klara sin konkurrensförmåga. Kuba och Venezuela skulle kunna vara exempel. Det som däremot finns är länder på hög utvecklingsnivå som har politiska system grundade på socialliberala eller socialdemokratiska ideal. I själva verket är det dessa politiska ideal som dominerar i gruppen OECD-länder.

Den intressanta frågan är hur dessa politiska ideal, och politiska modeller, står sig i framtiden. Jag ser två stora, delvis motstridiga, utmaningar inför framtiden. För det första måste den politiska modell som vill bli framgångsrik prioritera hög relativ ekonomisk tillväxt. För det andra måste politiken bli kraftfullare, inte minst för att kunna ta sig an den moderna tidens allvarligaste hot mot välfärd och levnadsstandard, det globala miljö- och klimathotet.

-

Det behövs mer tillväxt, inte mindre...

Den konventionella åsikten hos många, inte minst om den kommer från vänster- eller miljöhåll, är att fortsatt ekonomisk tillväxt är en omöjlighet om vi skall klara de globala utmaningarna (det hävdas till exempel av den australiske etikprofessorn Clive Hamilton). Jag menar att det är fel. I själva verket kommer vi inte att klara av utmaningarna, och det inkluderar klimat- och miljöhoten, om vi inte gör hög tillväxt till ett övergripande mål för politiken. Låt oss börja med själva begreppet ekonomisk tillväxt.

Med tillväxt – och vi talar då om makroekonomisk tillväxt, oftast tillväxten i ett visst land, ett visst år – menas så gott som alltid bruttonationalproduktens (BNPs) tillväxt. Det är ett uttryck för hur landets samlade produktion utvecklas i termer av förädlingsvärde. Vad är då det? Ja, helt enkelt det värde i pengar som arbete och kapital gemensamt åstadkommit i ett land under en viss period, den samlade produktionens värde. Förädlingsvärdet skapas både i privat och offentlig sektor – den helt dominerande delen, i runda tal 80%, i privat sektor.

Av detta blir knappast någon övertygad om tillväxtens nödvändighet. Det är lättare att förstå om man granskar tre andra perspektiv på ekonomisk tillväxt.

*BNP tillväxt är för det första ett uttryck för att vi i ett visst land (eller för den delen i en grupp av länder, typ EU eller globalt) har fått *mera resurser att röra oss med*. Mer resurser för konsumtion och investeringar eller, om vi skulle föredra det, för kortare arbetstid eller för att ge bort mer till andra, till exempel genom ökad välfärd eller ökat bistånd. Det är svårt att förstå den som ärligt menar att det inte är bra att ett land ökar resurserna i den här meningen. Det är lättare att förstå att många är kritiska mot hur vi använder resurserna, till exempel att vi i OECD-länderna konsumerar en så stor andel av BNP när det uppenbarligen finns stora investeringsbehov. Samtidigt kan den kritiken, hur moraliskt övertygande den än är, inte användas som argument mot ökad ekonomisk tillväxt. Det är de mekanismer och institutioner som bestämmer hur resurserna skall fördelas som är problemet. Det antyder bland annat att den politiska makten att omfördela är för tandlös.

*BNP tillväxt är för det andra *ett uttryck för hög aktivitet* i ett samhälle. Det brukar ibland sägas att ser man många byggkranar i stad är det nästintill säkert att stadens ekonomi växer snabbt. Bilden kan, kanske lite väl förenklat, skalas upp till ett helt land. Och vem kan vara motståndare till att många har arbete och jobbar hårt, att intensiteten är hög i ekonomin, att det görs många transaktioner på marknaden etc.? Det måste rimligen alla tycka är något positivt, i synnerhet om vi har stora problem att ge oss i kast med. Invändningen blir naturligtvis att vi riktar aktiviteten åt delvis fel håll, att vi konsumerar i sådan takt att jordens ändliga resurser riskerar att ta slut, att investeringarna för att åstadkomma bättre klimat och miljö är för låga osv. Återigen, den typen av kritik skall inte riktas mot den höga ekonomiska tillväxten utan mot hur vi använder de resurser vi skapar.

*BNP tillväxt är för det tredje *ett mått på god anpassningsförmåga*. Eller om vi vill uttrycka det så, ett mått på hur duktiga vi är givet den värld vi lever i. För hög tillväxt är liktydigt med att arbetskraften har på det hela taget rätt kompetens, att landets företag i stor utsträckning levererar produkter och tjänster som kunderna är beredd att betala ett högt pris för, att både företag och offentlig sektor i stort sett leds skickligt och utan korruption och att det finns uppfinningsförmåga, kreativitet och riskvilja i tillräckligt hög grad för det skall fyllas på med alla de nya produkter och tjänster som ständigt krävs för att tillväxten också nästa år, och året därefter osv, skall bli hög. Det är tankeväckande att hög anpassningsförmåga, det ekonomer kallar adaptiv effektivitet, idag av allt att döma är viktigare än allokativ effektivitet för det land som vill komma högt i OECDs länderjämförelser av levnadsstandard och BNP-tillväxt.

För mig, och jag gissar för de allra flesta människor, blir dessa tre kännetecken för tillväxt – att resurserna ökar, att aktiviteten i samhället är hög och att anpassningsförmågan är god – övertygande argument för att tillväxt som politiskt mål är viktigt, ja så viktigt att det måste ställas framför andra politiska mål om vi skall klara de stora utmaningarna, till exempel hotet mot klimatet. Att tillväxten måste vara *uthållig* är något som gränsar till trivialitet. Uthållig tillväxt är samtidigt lättare sagt än gjort. Den frågan skall jag återkomma till.

Att politikerna kommer att sätta tillväxten främst i den faktiska politiken (men inte nödvändigtvis i de politiska programmen) kan vi vara ganska säkra på av ett helt annat skäl. Konkurrensen på den

politiska marknaden kommer att se till att tillväxten hamnar högst. Förklaringen är enkel, politiska partier och program som inte levererar hög relativ tillväxt kommer inte att få medborgarnas stöd eftersom den relativa levnadsstandarden sjunker. Som medborgare gillar vi helt enkelt inte politiska partier som inte ser till att vi har det åtminstone minst lika bra, med minst lika bra socialt skydds nät, som medborgarna i andra länder.

För att koppla tillbaka till de politiska idébyggena. Den här utmaningen, tillväxt som ett mål i sig, gynnar den nyliberala politiska modellen. Det är uppenbart att den skapar incitament hos människor att arbeta mer, vara mera kreativa, satsa mera på framtiden etc., långt starkare drivkrafter än vad både socialliberala och socialdemokratiska modeller gör. Det är emellertid inte hela bilden.

...och det behövs mer politisk styrning, inte mindre

Den andra utmaningen inför framtiden är att vi gemensamt – gemensamt inom länder och mellan länder – måste ha kraft nog att tackla de hot som finns mot den långsiktiga utvecklingen, särskilt hotet mot miljön och klimatet. Det betyder mera politik, mer "government", och inte minst högre skatter.

Varför behövs mera politik i denna mening? Ja, det förklaras i grunden av att marknadsekonomi, eller kapitalismen om vi vill uttrycka det så, inte är bra på att tillgodose långsiktiga samhällsbehov i en viss given situation. Eller uttryckt på annat sätt. En kapitalistisk produktionsordning är överträffat bra på att producera varor och tjänster av det slag vi vill ha i det korta och medelfristiga perspektivet, det kan gälla allt från bilar till primärvård. Men om tidsperspektivet måste vara längre, kanske flera decennier för att till exempel få ner de globala CO2-nivåerna, fungerar marknadsekonomi bara om någon manipulerar incitamenten. Denna "någon" måste vara politikerna. Politiken för att åstadkomma dessa incitament kommer att handla om – i doser som vi hittills i det västerländska samhället inte varit vana vid – allt från stöd till forskning- och utveckling och upphandling till offentliga investeringar i infrastruktur och internationella bindande överenskommelser.

Den pågående temperaturhöjningen är det största hotet. Och det måste angripas med grovt politiskt artilleri, inte därför att vi med säkerhet vet att vi kommer att få allvarliga störningar i planetens livsbetingelser utan därför att det finns en hög risk att det inträffar, och därför att vi vet att om det inträffar blir effekterna katastrofala. Eftersom vi inte kan försäkra oss mot en klimatkatastrof måste vi göra allt vi kan för att den inte skall inträffa, svårare än så är inte logiken i resonemanget. Samtidigt är temperaturhöjningen inte det enda hotet mot långsiktig uthållig tillväxt som kapitalismen lämnat tills sig själv har svårigheter att hjälpa oss med. Marknadens inbyggda närsynthet, den ser knappast tydligt längre än fem år framåt, har lett till andra störningar. Vi använder teknologier där vi inte är säkra på vad som sker på sikt (exempelvis kärnkraften). Marknaden sätter för lågt pris på ändliga råvaror och energi, inte minst olja. Och politikerna är för släpphänta med förorenande utsläpp i de stora allmänningarna med luft och vatten etc. Med andra ord, det är inte bara klimathotet som kräver mer politik under de närmaste decennierna.

Till det kommer det sociala hotet (definierat som det hot mot en störningsfri tillväxt som ligger i att människorna i vissa samhällen inte kommer att acceptera hur dagens inkomst- och förmögenhetsfördelning ser ut). Ett sådant socialt hot ligger naturligtvis latent i de stora ekonomiska skillnaderna mellan rika och fattiga länder. Men det är fullt möjligt att vi också inom utvecklade

OECD-länder, och inom vissa snabbväxande utvecklingsländer med stora inkomstklyftor (till exempel Kina), kan komma att få sociala störningar i takt med att människorna blir mer välutbildade, välinformerade och självmedvetna. Det här är, liksom klimat- och miljöhoten och de andra effekterna av näringslivet, ett problem som marknaden inte klarar av på egen hand. Det blir ytterligare ett argument för att i framtiden kommer politiken att ta ett större utrymme, både vad gäller styrning och resurser.

Det här kan missförstås. Det handlar inte om att sätta marknadsekonomi på undantag. Tvärtom. De privata företagens alla resurser måste användas. Och marknaden skall liksom idag ha huvudansvaret för produktionen, låt vara att en större del av produktionen inriktas mot sådant som gynnar mer långsiktiga mål. Det betyder också att människors initiativkraft, företagsamhet och kreativitet måste ges största möjliga utrymme på marknaden. Dessa krafter behövs också i det lilla livet, det gäller inte minst för att rädda klimatet. Samtidigt skall vi inte inbilla oss att det är genom att många köper en miljöbil eller övergår från direktel till bergvärme som vi löser det globala miljö- och klimathotet. Det är bra men det fordras annan kaliber på ammunitionen för att verkligen göra skillnad, politikerna måste sätta tonen och vi måste få kapitalismen och marknaden att ställa upp. Eller för att uttrycka det som den kloke Ian MacEwan gör i sin bok *Hetta*: "För mänskligheten en masse vinner girigheten över dygden".

Den här andra utmaningen, behovet av mer politik, står uppenbart i strid med den rena nyliberala tankemodellen där ingen, inte heller politikerna, har rätten att begära en större del av överskottet. Däremot ligger den starka staten mera i linje med socialistisk och socialdemokratisk ideologi.

Här har vi alltså två utmaningar. Den första, att tillväxten måste bli ett mål i sig, stämmer bra med den nyliberala politiska modellen eftersom den leder till tillväxtvänliga incitament. Den andra utmaningen, behovet av mer politik, ligger i linje med socialdemokratisk och socialliberal politik. Man skulle kunna uttrycka det så att alla tre idébyggena – libertarianer/nyliberaler, socialliberaler och socialdemokrater/socialister – har något att erbjuda men ingen har lösningen. Det måste bli något delvis nytt.

Ett auktoritärt kapitalistsamhälle?

Vad skulle det innebära konkret? Ja, det måste, om vi skall dra ut konsekvenserna av resonemanget, bli ett kapitalistiskt samhälle med mycket politik. Framförallt politik med stora resurser och genomtänkt styrning. Vi måste ha en politisk styrning som är mindre byråkratisk, snabbare och kraftfullare än vad dagens västerländska demokratier är. Vad det betyder? Ett auktoritärt kapitalistsamhälle? Ja, något åt det hållet men i en västtappning som ger större utrymme åt liberala friheter och demokrati än vad som kännetecknar totalitära stater som dagens Kina, eller halvtotalitära som Putins Ryssland. Jag tror för min del att på lång sikt kommer västländernas samhällsmodeller och de "kapitalistiska" auktoritära samhällsmodellerna att närma sig varandra.

Publicerad på bloggen: februari 2018

...